

Citation style

Kreuz, Petr : recension de : Marie von Lüneburg, Tyrannei und Teufel. Die Wahrnehmung der Inquisition in deutschsprachigen Druckmedien im 16. Jahrhundert, Köln / Weimar / Wien : Böhlau Verlag, 2020, dans : Český časopis historický, 2021, 3, p. 716-719, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/bb275770476740bd962e0b97834aba69>

český
časopis
historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

případu skupiny nekromantických hledačů pokladů v hrabství Yorkshire z let 1509–1510, k níž patřil i bývalý starosta Yorku Thomas Jameson. Dokumenty k tomuto případu se dochovaly v registru yorského arcibiskupa, kardinála Christopera Bainbridge (cca 1462/1464–1514). Členové skupiny využívali při hledání pokladů nekromancii, která byla církví nakonec interpretována jako hereze. Devět členů skupiny bylo exkomunikováno a předáno k potrestání světskému soudu. Dokumenty dochované z mixindaleského případu podle editorů umožňují velmi dobře se seznámit s praktikami nekromantické magie.

Čtvrtý oddíl obsahuje další ukázky návodů kouzel a rituálů z kouzelnických knih z 16. století, včetně zde obsažených magických obrazců a symbolů. Editori do tohoto oddílu zařadili především rituály a obrazy, které měly sloužit k vyvolání duchů při hledání pokladů.

Následuje seznam použitých rukopisů, archivních pramenů, dobových tisků a výběrový přehled odborné literatury. Publikaci uzavírá spojený jmenný a věcný rejstřík.

Petr Kreuz

Marie von LÜNEBURG

Tyranei und Teufel. Die Wahrnehmung der Inquisition in deutschsprachigen Druckmedien im 16. Jahrhundert

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag
2020, 234 s., ISBN 978-3-412-51615-4.

Protestantská tištěná publicistika druhé a třetí třetiny 16. století významně přispěla k vytvoření rané verze „černé legendy“ inkvizice, zvláště španělské a římské. Publikace, která se zabývá mimo jiné tímto tématem, vychází z dizertační práce, kterou

autorka obhájila v roce 2018 na filozofické fakultě univerzity v Rostocku.

V úvodu Lüneburgová připomíná, že pojem „inkvizice“ je v obecném povědomí spojen s represivním katolicismem a nadvládou Španělska. Tvůrcem pojmu *leyenda nigra* byl počátkem 20. století španělský sociolog Julián Juderías (1877–1918). Autorka charakterizuje jako hlavní objekt své práce raně novověký komunikační proces, jenž vedl k vytvoření této „černé legendy“ (s. 9). Následuje stručný přehled dosavadního bádání. Hlavním pramenem byla pro autorku raně novověká publicistika, především jazykově německé tisky a letáky pořízené na území dnešního Německa.

V první kapitole se Lüneburgová věnuje protestantské, převážně proticísařsky zaměřené publicistice v období od říšského sněmu v Aušpurku roku 1530 do roku 1550. Sněm roku 1530 potvrdil konfesijní rozkol Římskoněmecké říše. V roce 1534 započal pontifikát Pavla III. (Alessandro Farnese, † 1549), prvního vyhraněně protireformačního papeže, jenž v roce 1545 svolal Tridentský koncil. Objektem tištěné publicistiky bylo ve třicátých letech 16. století nejprve pronásledování stoupenců reformace mezi říšskými stavy, zejména procesy s lantkrabětem Filipem Hesenským a kurfiřtem Janem Fridrichem Saským vedené u Říšského komorního soudu. Překvapivě nevelký mediální ohlas v Německu vzbudil Bruselský edikt Karla V. z roku 1540, kterým císař vztáhl platnost protiluteránského Wormského ediktu (1521) také na Nizozemí, přičemž jej rozšířil o další opatření k cenzuře tisku. Co se týče spisů, zaměřených proti papeži a inkvizici, přibližuje Lüneburgová díla dvou luteránských autorů z počátku 40. let: Prvním z nich je bývalý francouzský diplomat a štrasburský

historik Johannes Sleidan (1506–1556), druhým anonym, publikující pod jménem Baptista Lasdenus.

Říšský sněm ve Špýru roku 1542 proběhl ve znamení habsburské defenzivy po dobytí Budína a Pešti Osmanskou říší a tím vyvolanou nutností hledat v Říši podporu v bojích proti Turkům bez ohledu na konfesijní rozpory. Vleklá jednání mezi katolíky a protestanty definitivně ztroskotala v polovině 40. let také v souvislosti se zahájením Tridentského koncilu v prosinci 1545.

Lüneburgová věnuje detailní pozornost velké mediální události této doby, kterou byla pro německé protestanty (vedle skonu Martina Luthera) vražda španělského teologa a čerstvého protestantského konvertity Juana Díaze jeho bratrem Alfonsem v březnu 1546 v Neuburgu an der Donau. Na říšském sněmu v Řezně roku 1546 se protestantští stavové domáhali potrestání vraha, neboť Juan Díaz byl jako účastník náboženských jednání pod ochranou císaře. Neuburská vražda zvýraznila v protestantské publicistice obrazy nepřitele v podobě Říma/papeže, Španělů a také císaře. Stále častěji byly vyslovovány obavy z možného zavedení inkvizice v Nizozemí.

Říšský sněm, konaný v Aušpurku v letech 1547–1548, po porážce Šmalkaldského spolku, se nesl ve znamení císařských snah o nové náboženské uspořádání říše, které byly programově a normativně formulovány v aušpurském *interim* Karla V. z roku 1548. Tvrdá nařízení proti protestantům následovala zanedlouho v Nizozemí: ordonance Karla V. z roku 1549 umožňovaly konfiskaci majetku heretiků a stavěly herezi na roveň se zločinem urážky majestátu. Protestantská publicistika se ocitla v defenzívě, což se odráželo v časté stylizaci stoupenců reformace jako mučedníků.

Ve druhé kapitole se Lüneburgová věnovala především mediálním ohlasům na pronásledování luteránů v Itálii a na zřízení římské inkvizice (Svatého oficia) papežem Pavlem III. roku 1542. Ukázala, jak se během čtyřicátých let 16. století měnil v protestantské publicistice obraz papeže z morálně zkaženého duchovního a prodávče odpustků ve „vraha křesťanů“. Přestože docházelo k pronásledování luteránů jako kacířů v Itálii již od počátku třicátých let, byla inkvizice zpočátku proti novému učení téměř bezmocná. Změnu přineslo až zřízení efektivnější římské inkvizice v čele s kardinálem Gianem Pietrem Carafou, pozdějším papežem Pavlem IV. (papežem v letech 1555–1559). Ta zahájila koncem čtyřicátých let systematictější pronásledování protestantů v Itálii.

Prvním významným případem protestantského mučedníka z Pyrenejského poloostrova medializovaným v Německu se stala roku 1548 kauza italského právníka Francesca Spiery, jenž byl roku 1548 odsouzen inkvizicí v Benátkách k veřejnému odvolání svých „věroučných omylů“ a krátce poté zemřel. Zprávu o Spierově případu přeložil do němčiny samotný Philipp Melancthon. Pronásledování italských protestantů inkvizicí s mediálním ohlasem v Německu pokračovalo i v padesátých letech, za pontifikátů papežů Julia III., Marcella II. a Pavla IV. Nejrozšířenější byl v Německu překlad zprávy italského teologa Francesca Negriho, který pořídil a roku 1551 vydal saský luteránský farář Bartolomäus Wagner († 1562). V průběhu padesátých let sílila v Německu propaganda proti Tridentskému koncilu. Zmírnění konfesijního napětí v říši přinesl roku 1555 Aušpurský náboženský mír. Přesto byl v německé publicistice s velkým zadostiučiněním přijat skon

Pavla IV. a následující útok římského obyvatelstva na palác Svatého oficia.

Římský index zakázaných knih z roku 1559 mohl mít v říši reálný vliv pouze na katolických teritoriích. Větší problém pro německé protestanty představoval od padesátých let příchod jezuitů. Objektem protestantské propagandy se staly též snahy královny Marie I. Tudorovny (1553–1558) o rekatolizaci Anglie. Ty vedly mj. k popravám několika set nekatolíků. Protagonistou anglické rekatolizace byl kardinál Reginald Pole, který podle protestantských médií jednal se souhlasem papeže.

Ve třetí kapitole autorka probírá ohlas událostí z konce 50. a z 60. let 16. století, zejména ve Španělsku a Nizozemí, v německých protestantských médiích. Jednou z těchto událostí bylo hromadné odsouzení desítek údajných kacířů španělskou inkvizicí a jejich upálení v Seville a ve Valladolidu roku 1559. Jistým paradoxem je, že tyto rozsudky většinou protestantská publicistika nespojovala se španělskou inkvizicí (*Supremou*), nýbrž s papežem a římskou inkvizicí. Poměrně slabá byla reakce protestantských médií na zakončení Tridentského koncilu v roce 1563 a na jím schválené dekrety. Obavy z možného španělsko-francouzského katolického spojení vzbudily roku 1565 v řadách protestantů v říši a v jejich tištěných médiích zprávy o údajném plánovaném setkání krále Filipa II. a královny Kateřiny Medicejské v jihofrancouzském Bayonne.

Zprávy o plánech Filipa II. zavést v Nizozemí inkvizici se objevily koncem padesátých let a výrazně zesílily v předvečer říšského sněmu v Aušpurku (1566), kdy se začaly stále častěji objevovat v protestantských médiích. Jako příklad protipapežské a protiinkviziční propagandy z této doby uvádí

Lüneburgová pamflet, který do němčiny přeložil a roku 1566 vydal teolog Wilhelm Klebitz (cca 1533–1568), působící na dvoře Fridricha III. Falckého. Z prostředí dvora falckého kurfiřta vzešel i německý překlad rozsáhlejší anonymní publikace zaměřené proti španělské inkvizici a jejím praktikám, který byl vydán tiskem roku 1569 v Heidelbergu. Za autora španělského originálu tohoto díla bývá někdy považován protestantský teolog Casiodoro de Riena (cca 1520–1594), který byl roku 1562 odsouzen a *in effigie* upálen španělskou inkvizicí a který se v polovině šedesátých let usadil ve Frankfurtu nad Mohanem. Velmi silným impulsem pro protestantskou publicistiku byla hrůzovláda španělského místodržitele vévody z Alby v Nizozemí v letech 1567/68–1578, včetně spektakulárních poprav hrabat Egmonta a Hoorna.

Ve čtvrté kapitole autorka probírá pozdní projevy obav říšských protestantů ze státu ovládaného inkvizicí, papežem a jezuitu, které se v tištěných médiích objevily po smrti Maxmiliána II. V této souvislosti autorka detailně přibližuje historický spis luteránského teologa a duchovního Georga Nigrina (1530–1602) *Papistische Inquisition* z roku 1582 (tiskem vydán roku 1589). Lüneburgová potvrzuje zjištění novějšího bádání, že v době kolem roku 1600 se v Římě pevně etablovaná inkvizice pokoušela uplatnit svůj vliv v říši hlavně ve sféře kontroly knižního trhu a cenzury knih, a to prosazováním stále novelizovaných a aktualizovaných verzí *Indexu librorum prohibitorum*.

Celkově autorka dospívá k závěru, že se inkvizice objevovala jako argument v německých tištěných spisech a letácích především v dobách zvýšeného konfesijního a politického napětí v Říškoněmecké říši a v jejím

bezprostředním sousedství. V posledních desetiletích 16. století ji zde jako negativní stereotyp postupně vytlačili jezuité. Práce ukázala, že „černá legenda“ inkvizice započala svou existenci v říši dlouho před rokem 1568 (tj. před vypuknutím hrůzovlády vévody z Alby v Nizozemí). Velmi výrazný impuls k rozvinutí této legendy představovalo zřízení římské inkvizice roku 1542. Již během čtyřicátých let pak napjatá konfesijní situace v říši proměnila inkvizici na stránkách protestantských tištěných médií v děsivý přízrak.

Lüneburgová využila mj. na šest desítek tisíců z období od třicátých let 16. do počátku 17. století. Přehled literatury přináší na tři stovky německých, italských a anglických titulů, většinou vydaných v posledních třech desetiletích. Knihu uzavírá seznam vyobrazení a rejstřík osob.

Knize M. v. Lüneburgové nelze nic podstatného vytknout. Za jistý relativní nedostatek, typický pro práci začínající badatelky, by snad bylo možné považovat autorčin místy až příliš široce pojatý výklad o pozadí a souvislostech některých událostí, které vyvolaly ohlas v protestantské publicistice. Tím poněkud trpí žádoucí hutnost a soustavnost výkladu. Na druhé straně tyto pasáže zvyšují čtivost a poutavost knihy i pro nespecializovaného odborného, popř. obeznámenějšího laického čtenáře. Faktografická spolehlivost je pro autorku samozřejmostí. Pozornějšího čtenáře tak zarazí snad jen to, že v přehledu literatury chybí několik titulů, které jsou citovány předtím v poznámkách. Jako celek představuje publikace závažný a v dosažených zjištěních velmi přínosný, ba zásadní příspěvek k poznání vzniku „černé legendy“ inkvizice. Zároveň je nepřehlédnutelným obohacením studia raně novověké, jazykově německé

protestantské propagandy ve druhé a třetí třetině 16. století.

Petr Kreuz

Václav GRUBHOFFER

Zdánlivá smrt. Noční můra osvěcenské Evropy

Praha – Polička, Argo – Městská knihovna
Polička 2018, 324 s.,

ISBN 978-80-257-2409-5 (Argo),

ISBN 978-80-906832-3-5 (MK).

Monografie pojednává o atraktivním tématu, což dosvědčuje mj. četnost odborných rozprav věnovaných nejružnějším varietám dějin smrti, případně pestrá škála interdisciplinárních přístupů k otázkám smrti a umírání. Autor není na poli výzkumu o umírání a smrti nováčkem. Dokládá to i jeho předchozí monografie o posledních věcech Schwarzenbergů v dlouhém 19. století, v níž se problematiky vnějších fyzických znaků smrti a s nimi související smrti zdánlivé letmo dotkl.¹ Smrt děsí a zároveň přitahuje, je-li „jen“ zdánlivá, děsí a přitahuje dvojnásob. Děs ze zdánlivé smrti je přirozený, neboť zdánlivá smrt s sebou nese hrozbu následné druhé smrti, druhého umírání. Přitažlivost zdánlivé smrti spočívá v nepatrné naději, že smrt nenastala doopravdy a život může pokračovat – alespoň načas – dál. Z hlediska antropologického se jedná o nedokonaný vstup do světa metafyzického, nevykonaný přechod. Jedinec, který zažil a přežil vlastní smrt, nemůže být stejný jako před touto neobvyklou událostí. Jak ale autor připomíná, píše o fenoménu,

1 Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013, s. 56–63 (recenzováno ČČH 115, s. 857–859).